

„PUBLICA“ AD POPULUM ROMANUM RESPICIT (JAK ŘÍMŠTÍ PRÁVNÍCI CHÁPALI SLOVO „VEŘEJNÝ“)

Michal Skřejpek*

Abstrakt: Slova „veřejný“ a „soukromý“ se v římském právu objevují v různých souvislostech. Poslední dva tituly Digest obsahují definice a právní pravidla obecného významu. Na základě rozboru fragmentů sedmi římských klasických právníků, v jejichž textech jsou v uvedených titulech použity zkoumané termíny, je ukázáno, jak byly chápány v období největšího rozkvětu římského práva. „Soukromý“ (*privatum/privatus*) má ve zkoumaných textech v zásadě jednotný význam. Termín „veřejný“ (*publicum/publicus*) pak nabízí celou řadu různých variant. Někdy se jedná o veřejné právo, ale také o právo trestní, nebo je to něco, co souvisí se státem (přislušející státu, státní úřad, státní zájem, daně, břemeno ukládané ve prospěch státu, jednat jménem státu). Kromě toho se jedná také o různé druhy věcí – státní, jejichž vlastníkem je stát; obecní, které patří městu; ty, které mohou užívat úplně všichni. Slovo „veřejné“ pak také znamená, že něco bylo učiněno podle pravidel, tedy v souladu s právem (např. vyhlášení války), nebo je označením pro městskou radu i lidové shromáždění. Vždy tedy záleží na kontextu, v jakém je tento termín použit.

Klíčová slova: římské právo, Digesta, veřejný, soukromý, římská právní věda

ÚVOD

Poněkud upravený výrok¹ známého římského právníka Gaia, působícího ve druhé polovině 2. stol. n. l., z jeho třetí knihy komentáře *K provinčnímu ediktu* nebyl jako název tohoto textu vybrán náhodně. Znění úvodních ustanovení nového občanského zákoníku totiž vyvolalo obnovený zájem o otázky vážící se ke vztahu veřejného a soukromého práva.² Nejedná se samozřejmě o něco nového, s takovýmito problémy se právní věda snažila vypořádat, tu více tu méně úspěšně, vlastně vždy a jsou dokonce někdy považovány za zcela základní. Postačí připomenout tradiční označování některých právních oborů za soukromoprávní a veřejnoprávní. O ošidnosti takového rigorózního přístupu však svědčí skutečnost, že u jiných takoveto členění téměř zcela selhává.

A právě toto je jedním z problémů, s nimiž se v těchto souvislostech setkáváme. Při značném zjednodušení se totiž méně zasvěcený může domnívat, že snad existuje přesně vymezená dělicí čára mezi soukromo- a veřejnoprávní sférou. Jedná se ovšem o představu neodpovídající realitě fungování práva jako takového. Nejenže vždy existovala, ale je tomu tak i dnes, celá řada styčných ploch mezi oběma oblastmi.³ Kromě toho má fenomén vztahu veřejného a soukromého práva, nebo spíše veřejného a soukromého v obecnější rovině, ještě jeden aspekt, který někdy bývá přehlížen, ať již proto, že „není hoden pozornosti“, nebo i zcela záměrně, protože celou situaci značně komplikuje. Názory na to, co patří do jedné či druhé oblasti, stejně jako to, co vůbec pod slovy

* Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc. Právnická fakulta UK v Praze. E-mail: skrejpek@prf.cuni.cz.

¹ D. 50, 16, 16 (*Gai 3 ad ed. prov.*).

² Na toto téma autorův referát na 68. kongresu Société Internationale „Fernand de Visscher“ pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité konané v roce 2014 v Neapoli („Francis Bacon“ e il nuovo codice civile ceco (rapporti tra diritto pubblico e privato).

³ K tomu v kontextu římského práva SKŘEJPEK, M. *Ius privatum – ius publicum: Vzájemné vztahy a souvislosti*. In: AUC – IURIDICA. 1993, č. 2–3, s. 35–158.

„veřejné“ a „soukromé“ rozumět, totiž zcela zákonitě nejsou konstantní. Proměňují se nejen v závislosti na době, stejně jako i například na typu právní kultury, a tak je jakákoli absolutizace poněkud zavádějící.

Sporné je ovšem nejen systémové a pevné členění práva na veřejné a soukromé, vždyť nepochybně existují i jakési polosoukromé a poloveřejné obory práva, nebo bychom uvozuji předponu „polo“ stejně dobře mohli nahradit slovem „jakoby“ nebo také „téměř“, pokud by jeden z charakteristických rysů převažoval.

Abychom ovšem vůbec mohli, byť s mnoha uvedenými výhradami a pochybnostmi, nějaký obor do jedné, druhé, nebo snad i třetí oblasti zařadit, je nejdříve nezbytné veřejné a soukromé právo charakterizovat a vymezit. Vědomě přitom není použito slovo definovat. Každá definice týkající se práva (a obávám se, že nejen v této oblasti), je totiž již ze své podstaty určitým, někdy až značným, zjednodušením, které proto také zkrsluje mnohotvárnost každého institutu. Tuto skutečnost ostatně velmi výstižně „definoval“ již klasický římský právník Gaius Octavius Tadius Tossianus Lucius Iavolenus Priscus žijící na přelomu 1. a 2. stol. n. l. v 11. knize svého díla nazvané *Epistulae*: „*Omnis definitio in iure civili periculosa est, parum est enim, ut non subverti possit*“.⁴ (Každá definice v civilním právu je nebezpečná, neboť je vzácné, že by nemohla být vyvrácena.)

V kontextu vztahu veřejného a soukromého práva pak existuje ještě jeden závažný problém. Při vymezení podstaty obou oblastí v rámci tzv. zájmové i mocenské teorie se totiž tradičně vychází z textů jedněch z nejznámějších klasických římských právníků – Domitia Ulpiana⁵ a jeho učitele Aemilia Papiniana.⁶ S oběma se však pojí značné problémy, i když u každého z textů jsou jiného charakteru.⁷ Zejména se jedná o to, že detailní interpretace textu prvně uvedeného římského právníka, považovaného za jakéhosi otce zájmové teorie, staví tuto „definici“ do úplně jiného světla, než jak je dnes běžně chápána a používána.

Alespoň zmínku o vztahu soukromého a veřejného práva nalezneme v učebnicích všech právních oborů a k tomuto fenoménu se váže téměř nepřehledné množství literatury, jejíž, byť jen nedokonalé a povrchní, reflektování je nad síly autora těchto řádků. I proto si tento text neklade za cíl nalézt jakékoli řešení a již vůbec ne konečné, ani předložit návod, jak k tomuto problému přistoupit. Je jen pokusem nabídnout snad jiný úhel pohledu opírající se o rozbor některých římskoprávních textů. Vždyť, jak již bylo řečeno, právě o ně se vymezení veřejného i soukromého práva i dnes často opírá.

⁴ D. 50, 17, 202 (*Iavol. 11 epist.*). Všechny překlady pramenů pocházejí od autora této stati.

⁵ „*Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. Privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.*“ (Toto studium má dvě základní části, veřejné a soukromé. Veřejné právo se týká uspořádání římského státu, soukromé právo zájmu jednotlivců, neboť něco se týká veřejného prospěchu a něco soukromého. Veřejné právo se týká svátostí, kněží a státních úředníků. Soukromé právo se rozděluje na tři části, neboť se skládá z práva přirozeného, práva národů a práva civilního.) – D. 1, 1, 1, 2 (*Ulp. 1 inst.*).

⁶ „*Ius publicum est quod privatorum pactis mutari non potest.*“ (Veřejné právo je takové, které nelze měnit dohodami jednotlivců.) – D. 2, 14, 38 (*Pap. 2 quaest.*).

⁷ Viz SKŘEJPEK, M. Elasticita hranic mezi soukromým a veřejným právem. In: J. Handrlica (ed.). *Veřejné právo a právo soukromé. Aktuální tendence a výzvy veřejnoprávní úpravy plynoucí z problematiky právního dualismu.* Praha, 2014, s. 15–24.

Přestože je, a plným právem, římská právní věda považována za nejen z praxe vycházející, ale stejně tak pro ni určenou, zkráceně tedy řečeno za jurisprudenci kazuistickou, existují, snad v nejnámějším zákoníku římského práva, v Digestech, dvě jeho části, které mají zcela obecný charakter. Jedná se o dva úplně poslední tituly této obrovské sbírky výroků a myšlenek římských klasických právníků. Předposlední, šestnáctý, titul 50. knihy nese označení *De verborum significatione* (O významu slov) a následující sedmnáctý, *De diversis regulis iuris antiqui* (O různých pravidlech starého práva). V prvním případě se jedná o jakýsi výkladový slovníček ke všem justiniánským zákoníkům, tedy nejen k Digestům, ale stejně tak i ke Kodexu a Institucím. Ve druhém pak o soubor těch nejdůležitějších právních pravidel a zásad. Přestože jsou oba tituly v zásadě laděné teoreticky, je třeba mít na paměti, že všechny texty byly součástí některého z děl římských právníků, z nichž byly vybrány (a často také vytrženy z kontextu) a máme-li se pokusit správně pochopit jejich význam, musí být mimo jiné zkoumány také s přihlédnutím k tomuto aspektu.

Právě na uvedených titulech Digest, které nabízejí obecnější pohled na pojetí některých právních institutů a problémů, se pokusme ukázat, jak římsští právníci chápali pojem „veřejný“ a „soukromý“, a v jakých souvislostech tyto termíny používali.

Ve své podstatě nám dále uvedené fragmenty poskytují konzistentní pohled na zkoumaný problém, protože všichni jejich autoři působili v rozmezí jednoho sta let, v době 2. stol. n. l., tedy nejen největšího rozkvětu římského práva, ale i Římské říše jako takové. Nejedná se přitom, což můžeme vzhledem k uvedenému charakteru zkoumaných titulů konstatovat s jistým překvapením, o žádný velký počet fragmentů. V obou titulech se totiž termín „veřejný“ (*publicum, publicus*) a „soukromý“ (*privatum, privatus*) objevuje pouze v 19 případech. Šestnáctý titul má ale přitom celkem 246 fragmentů a v titulu sedmnáctém je jich 211.

V obou zkoumaných titulech Digest jsou termíny, které jsou předmětem našeho zájmu, zastoupeny značně nerovnoměrně. Zatímco slovo „veřejný“ je obsaženo v osmnácti fragmentech, „soukromý“ pouze v sedmi. Zjevná aritmetická disproporce je dána tím, že v řadě fragmentů nalézáme oba termíny. Až na jeden případ, kdy je slovo *privatus* součástí technického termínu trestního práva – jedná se o trestný čin soukromého násilí (*vis privata*), se ve všech ostatních textech jedná o obecná označení pro soukromníky – soukromé osoby, někdy tak dokonce explicitně označené (*privati hominis*).⁸ Případně se jedná o vlastnictví jednotlivce (soukromníka), či soukromé vězení (*vincula privata*). Zdá se proto, že k alespoň částečnému osvětlení, jak římsští právníci chápali rozdíl mezi soukromým a veřejným právem tyto texty nepřispějí. Nicméně i přesto se na ně podíváme podrobněji, neboť přece jen v sobě skrývají určité indicie.

Daleko bohatší materií obsahují ty fragmenty, kde se hovoří o něčem, co je „veřejné“, a to dokonce včetně definice. Kromě zcela obecného označení pro veřejné místo, to jsou také „věci veřejné“ (*res publicae*). V celé řadě fragmentů pak slovo *publicus* označuje to, co se vztahuje ke státu, respektive je státní (*officium publicum, causa publica, vectigalia publica, munera publica*). Zároveň se však také setkáváme s „posunutým“ významem tohoto slova. *Publicae bellum decerimus* znamená vyhlásit válku podle pravidel, nebo ve

⁸ D. 50, 16, 239, 3 (*Pomp. lib. sing. ench.*).

významu trestní právo, městská rada (*consilium publicum*), či řádně usneseno státním orgánem (*publicae fit*). Jindy se *publicum* vyskytuje, stejně jako *privatus*, jako označení speciálního trestného činu veřejného násilí (*vis publica*) a jen v jednom jediném případě pak znamená veřejné právo (*ius publicum*).

Dříve než se budeme podrobněji věnovat jednotlivým textům, podívejme se, alespoň stručně, jaké možné významy oba termíny v latině mohou mít. Slovo „soukromý“ má dvě podoby. Pokud se jedná o substantivum (*privatum*) – označuje osobu nezastávající žádný úřad, tedy soukromníka. Kromě toho může mít v závislosti na kontextu také podobu „vlastní“, „osobní“, „domácí“ nebo „obyčejný“. V podobě adjektiva (*privatus*) má význam toho, co se týká jednotlivce.⁹ Také termín „veřejný“ má stejný charakter. *Publicum* je podstatným jménem s opět mnoha významy: „obecní“ (jmění, pokladna, důchody, skladiště, veřejnost, ale i stát). Přídavné jméno *publicus* pak především znamená „národní“, „obecní“, „státní“, „veřejný“ a „úřední“, „společný“ i „všem přístupný“.¹⁰ V archaické latině se přitom tento termín objevuje také ve tvaru *poplicus* (případně *populicus*).¹¹

1. PRIVATUM ET PRIVATUS

Ve čtyřech textech je termín *privatus* použit v identickém významu, a protože se jedná o fragmenty mající stejné vyznění, je možné je uvést souhrnně:

„*Eum qui vectigal populi Romani conductum habet, „publicanum“ appellamus. Nam „publica“ appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur.*“¹²

(Toho, kdo si pronajal veřejné dávky římského lidu, nazýváme „publicanus“. Neboť označení „veřejné“ zahrnuje množství případů týkajících se římského národa: obce jsou v tomto ohledu považovány za soukromníky.)

„*Munus publicum“ est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque cives remque eorum imperio magistratus extraordinarium pervenit.*“¹³

(„Veřejné břemeno“ je povinností soukromníka uložené úředníkem na základě *imperia*, z něhož připadá mimořádný prospěch od soukromníků jednotlivým občanům nebo všem spoluobčanům.)

„*Nec ex praetorio nec est sollemni iure privatorum conventionem quicquam immutandum est, quamvis obligationum causae pactione possint immutari et ipso iure et per pacti conventi exceptionem: quia actionum modus vel lege vel per praetorem introductus privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.*“¹⁴

⁹ Odvozeno je od *privus* (jednotlivý, zvláštní a má patrně základ v *pri* (stojící vpředu). Viz PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J. *Latinsko-český slovník*. Praha, 1929, s. 992.

¹⁰ PRAŽÁK, J. M. – NOVOTNÝ, F. – SEDLÁČEK, J., op. cit., s. 1021.

¹¹ Dokladem tohoto je původní tvar *cognomenu* v rodu Valeriů *Poplicola*, psaný později jako *Publicola* (ve významu přítel lidu). Publius Valerius Poplicola byl jedním z prvních konsulů římské republiky v roce 509 př. n. l.

¹² D. 50, 16, 16 (*Gai 3 ad ed. prov.*).

¹³ D. 50, 16, 239, 3 (*Pomp. lib. sing. ench.*).

¹⁴ D. 50, 17, 27 (*Pomp. 16 ad sab.*).

(Ani z práva praetorského, ani ze vznešeného práva¹⁵ nelze úmluvou soukromých osob nic změnit, i když závazky mohou být měněny dohodami, a to jak z práva samotného, tak i námitkami z uzavřených dohod: žaloby zavedené zákonem nebo praetorem nelze omezit dohodami soukromníků, kterých se týkají, uzavřenými v době, kdy se žaloba zrodila.)

„*Privatorum conventio iuri publico non derogat.*“¹⁶

(Dohoda soukromých osob neruší právo veřejné.)

Posledně uvedený text má přitom zvláštní význam, protože se jedná o jiný způsob vyjádření římskoprávní zásady nadřazenosti veřejnoprávní úpravy, i když běžně je v těchto souvislostech uváděna jiná sentence pocházející od Aemilia Papiniana.¹⁷

Obečně můžeme konstatovat, že *privatus* má v těchto textech vždy význam soukromníka, tedy osoby „neveřejné“, nemající úřední postavení. V latině, a to i právnícké, existuje ještě jedno označení stejného významu, které je možná ještě výstižnější. *Singularis* totiž znamená „týkající se jednotlivce“, „soukromý“ i „osobní“ a *singuli* jsou pak opakem označení pro celý římský národ (*populus Romanus*).¹⁸ V Digestech se s tímto způsobem vymezení soukromé sféry můžeme setkat doslova na stovkách míst. Za všechny uvedme alespoň jedno zvlášť typické:

„*Iura non in singulas personas, sed generaliter constituuntur.*“¹⁹

(Právo se neustanovuje pro jednotlivce, ale pro všechny.)

Ostatně i ve výše citovaných textech se s použitím tohoto slova setkáváme a Sex. Pomponius²⁰ jím vymezuje rozdíl mezi jednotlivcem (členem obce) a ostatními občany, ať již jednotlivými, nebo v jejich souhrnu, tedy vlastně obcí celou.

V jednom z fragmentů je *privatus* použito pro označení soukromého vlastnictví:

„*Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exaestuat. Idemque iuris est in lacu, nisi is totus privatus est.*“²¹

(Břeh je veřejný až tam, kam dosahuje nejvyšší příliv. Tentýž právní režim se týká také jezera, ledaže by celé bylo soukromé.)

Také tímto fragmentem se sice budeme ještě zabývat v další části tohoto textu, avšak jedna poznámka je na tomto místě nezbytná. Na první pohled by totiž použitá formulace mohla vyvolávat představu, že existoval rozdílný režim řek a jezer. Označení „soukromé“ jezero zde však znamená takové, jehož všechny břehy jsou ve vlastnictví jedné osoby, a proto také není možné, aby měly stejný právní režim jako je tomu u řek, kdy je takováto situace již z logiky věci sama o sobě vyloučena.²²

Z hlediska zkoumaného výrazu tyto fragmenty nevyvolávají tedy vlastně žádné podstatné otázky.

¹⁵ Ve významu *ius civile*.

¹⁶ D. 50, 17, 45, 1 (*Ulp. 30 ad ed.*).

¹⁷ D. 2, 14, 38 (*Pap. 2 quaest.*): „*Ius publicum est quod privatorum pactis mutari non potest.*“ (Veřejné právo je takové, které nelze měnit dohodami jednotlivců.). Tento problém je podrobněji rozebrán in: M. SKŘEJPEK. *Elasticita hranic mezi soukromým a veřejným právem.*

¹⁸ Viz BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha, 1981, s. 296.

¹⁹ D. 1, 3, 8 (*Ulp. 3 ad sab.*).

²⁰ Viz pozn. 12.

²¹ D. 50, 16, 112 (*Iavol. 11 ex cass.*).

²² K právnímu režimu břehů řek např. HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vyd. Praha, 1910, s. 297, 300, 313. Také VOLTERRA, E. *Istituzioni di diritto privato romano*. Roma, 1985, s. 279.

Posledními případy, kdy se v obou titulech Digest objevuje něco, co je spojeno se soukromou sférou, jsou následující texty, které již však mají přímou spojitost s veřejnou oblastí, nebo spíše s trestním právem. První z nich je věnován rozdílu mezi soukromými a veřejnými vězeními:

„*Vinculorum*“ *appellatione vel privata vel publica vincula significant, „custodiae“ vero tantum publicam custodiam.*²³

(Označení „vězení“ znamená vězení soukromá nebo veřejná, kdežto „vazba“ je pouze vazbou veřejnou.)

Slovo *vinculum* je sice možné překládat také jinými způsoby, například může rovněž znamenat také pouta, ale v kontextu *Venuleiova* výroku se jako nejvhodnější jeví použít právě slovo vězení.²⁴ Ve starověkém Římě mělo uvěznění výlučně, dnes bychom řekli, detenční funkci. Tento prostředek byl původně používán jak v rámci koerčních pravomocí římských magistrátů, kdy je označován jako *in vincula ductio*, a v době pozdní republiky k zajištění pachatele, aby nemohl uprchnout.²⁵ Nikdy nesloužilo k výkonu trestu, ale pouze zajištění pachatele trestného činu, aby nemohl uprchnout nebo se vyhnout výkonu trestu.²⁶ I když je pravda, že za císařství docházelo někdy ze strany provinčních správců k porušování tohoto obecného pravidla.²⁷

Soukromá vězení jsou pak opravdu vězeními domácími v tom pravém slova smyslu, které čas od času používal patrně každý movitější římský občan. V dobách, kdy se ještě aplikovala exekuce vedená přímo na osobu dlužníka, v nich byli drženi odsouzení, jak jsme o tom informováni ze znění fragmentů zařazených na třetí desku zákona XII desek.²⁸ Používala se také k zajištění otroků, kteří byli náchylní k útěku.²⁹

Veřejné a soukromé se v rámci římského trestního práva prolíná ještě v jednom případě: „*Hoc iure utimur, ut quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicae aut in vis privatae crimen incidat.*“³⁰

(Užíváme takové právo, že je zločinem, co se stane pomocí násilí, ať veřejným nebo soukromým.)

Jako každé tvrzení obecného charakteru, nemůžeme ani toto brát doslova. Vždyť násilí je užíváno v různých situacích a ne vždy musí znamenat nutně spáchání trestného činu. Vedení války bez použití násilí je nemyšlitelné a je-li válka řádně vypovězena, je takovéto jednání v mezích práva.³¹ Stejně tak je násilí povoleno v rámci nutné obrany, kterou

²³ D. 50, 16, 224 (*Venul. 7 stip.*).

²⁴ Jiným latinským výrazem pro vězení je také *carcer*.

²⁵ Jinou možností bylo nabídnout ručitele (*vades*). Viz BRASIELLO, U. La pena di encarceramiento hasta Ulpiano. *SCDR*. 1989, 1, s. 221 an.

²⁶ Viz např. *Dizionario giuridico romano*. 3. vyd. Napoli, 2003, s. 84 a také BALZARINI, M. *Pene detentive e cognitio extra ordinem criminale*. In: *Sodalitas, 6, Scritti in onore di A. Guarino*. Napoli, 1984, s. 2867 an.

²⁷ SANTALUCIA, B. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. 2. vyd. Milano, 1998, s. 85, pozn. 49. Viz D. 48, 19, 8, 9 (*Ulp. 9 de off. proc.*).

²⁸ *Lex XII tab. 3, 3: „Ni iudicatum facit aut quis endo eo in iure vindicit, secum ducito, vincito aut nervo aut com-pedibus, xv pondo, ne maiore, aut si volet minore vincito.“* (Nesplní-li rozsudek a nezaručí-li se nikdo za něj na soudě, ať ho odvede s sebou. Spoutá ho buď provazem, nebo okovy o váze 15 liber, ne těžšími, nebo pokud bude chtít lehčími.); *lex XII tab. 3, 4: „Si volet suo vivito. Ni suo vivit, qui eum vinctum habebit, libras farris endo dies dato. Si volet plus dato.“* (Jestliže chce, ať žije ze svého. Pokud nežije ze svého, ať ten kdo ho drží v poutech, mu dává každý den libru mouky. Pokud chce, ať dává více.)

²⁹ Např. D. 21, 1, 48, 4 (*Pomp. 23 ad sab.*).

³⁰ D. 15, 17, 152 (*Ulp. 69 ad ed.*).

římští právníci chápali velmi široce a při jejím vymezení se nepřikláněli k hledisku přiměřenosti, neboť ten, kdo jako první použil násilí, pozbýval jakékoli ochrany:

„*Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur.*“³²

(Cassius píše, že je dovoleno odrazit násilí násilím, a tak je to také stanoveno v právu národů.)

V tomto fragmentu se samozřejmě jedná o násilí jiného druhu, které bylo ve starověkém Římě opakovaně kriminalizováno. Konečná úprava tohoto trestného činu (*crimen vis*) byla provedena za císaře Augusta dvěma zákony *lex Iulia de vi privata* a *lex Iulia de vi publica*,³³ které však již ve starověku nebyly rozlišovány.³⁴ Co však bylo chápáno jako „násilí veřejné“ a co jako „násilí soukromé“? Zjednodušená až vulgární aplikace obou slov by mohla vést k závěru, že rozlišujícím znakem je místo, kde k násilí dochází – *vis publica* by tedy bylo násilím spáchaným na veřejnosti a *vis privata* v soukromí, tedy jakési „domácí“ násilí. Ani v jednom případě tomu však tak není a jedná se o technická označení dvou odlišných skutkových podstat trestných činů. Jejich zcela přesné vymezení je však, bohužel, poněkud problematické a nepomůže ani použití posledního titulu justiniánských *Institutiones*, kde nalezneme stručné charakteristiky některých trestných činů, neboť se zde říká, že veřejné násilí je násilí spáchané za použití zbraní a soukromé beze zbraně.³⁵

Nelze v žádném případě říci, že tzv. veřejné násilí je násilí ozbrojené a soukromé pak násilím prostým, tedy neozbrojeným. Takovéto označení totiž znamená něco jiného a můžeme se dokonce domnívat, že justiniánští kompilátoři převzali při definování obou druhů násilí vymezení používané v rámci soukromého práva. K navrácení násilně odňaté držby nemovitostí totiž sloužily mimo jiné dva praetorské příkazy – *interdictum vi* a *interdicum vi armata*. Jako *vis armata* se chápaly všechny případy, kdy ke zbavení držby nemovitosti bylo použito násilí zesílené nějakým dalším prostředkem. Nejednalo se přitom pouze o zbraně ve vlastním slova smyslu, ale jakéhokoli nástroje,³⁶ což bylo římskými právníky označováno jako *arma* nebo *telum*. Za ozbrojené násilí bylo dokonce považováno také násilí již dvou neozbrojených osob.

Mohlo by se nabízet, že pod veřejné násilí byly subsumovány případy trestných jednání namířených proti státu, i když jako násilí soukromé bylo chápáno také neoprávněné zavádění nových dávek a daní. Pokud tedy vůbec můžeme zobecnit, pak jen tak, že jako „veřejná“ byla chápána závažnější trestní jednání a jako „soukromá“ ty méně. Pod *vis publica* totiž byly zařazeny nejen takové případy, s nimiž jsou zbraně určitým způsobem

³¹ Viz dále rozebíraný fragment od Sex. Pomponia D. 15, 16, 118 (*Pomp. 2 ad quint. muc.*).

³² D. 43, 16, 1, 27 (*Ulp. 69 ad ed.*).

³³ ROTONDI, G. *Leges publicae populi Romani*. Milano, 1912, s. 450–451.

³⁴ Rok jejich přijetí není zcela jistý, i když Bartošek (BARTOŠEK, M., op. cit., s. 206) se přiklání k roku 17 př. n. l. Tyto zákony navazovaly a podstatně rozšiřovaly Caesarovu *lex Iulia de vi* z r. 46 př. n. l., o jejímž obsahu však nemáme žádné bližší informace (viz ROTONDI, G., op. cit., s. 422 a také Cic. phil. 1, 9, 23).

³⁵ Inst. 4, 18, 8: „*Item lex Iulia de vi publica seu privata adversus eos exoritur, qui vim vel armatam vel sine armis commiserint.*“

³⁶ D. 50, 16, 233, 2 (*Gai 1 ad leg. XII tab.*): „*Telum*“ *volgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur sed non minus omne significatur, quod mittitur manu: ita sequitur, ut et lapis et lignum et ferrum hoc nomine contineatur* (Jako „zbraň“ je obvykle označováno to, co je vystřelováno z luku, ale znamená to také vše, co je hozeno rukou. Z toho se odvozuje, že toto označení zahrnuje také kámen, hole a předměty ze železa.); D. 48, 6, 9 (*Paul. 7 ad ed.*): „*Armatos non utique eos intellegere debemus, qui tela habuerunt, sed etiam quid aliud nocere potest.*“ (Za ozbrojence musíme považovat nejen ty, kteří mají zbraně, ale také něco jiného, čím lze ublížit.).

spojeny, jako organizování band, hromadění zbraní, nošení zbraní na veřejnosti, ale také nerespektování práva provokace.³⁷ Jako *vis privata* pak bylo chápáno zejména násilné obsazení nemovitostí a lodí, rušení pohřebních obřadů, nebo již uvedené nepovolené zavedení nových poplatků a daní. Tento trestný čin byl tedy značně heterogenní a na jeho základě byla stíhána protiprávní jednání nejrůznější povahy, což ovšem v kontextu vývoje římského trestního práva není ani tak výjimkou, jako spíše obecným jevem. Svědčí o tom například také skutečnost, že *senatusconsultum Volusianum* z roku 56 n. l. stanovilo, že tresty předvídané v *leges Iuliae de vi*³⁸ budou aplikovány také na případy společenství za účelem vedení soudního procesu s cílem podělit se o výtěžek z něho.

2. PUBLICUM ET PUBLICUS

Veřejné a soukromé se v právu „střetává“ i dnes velmi často, a tak jistě není divu, že tomu bylo stejně i v římském právu. Jedním z takovýchto případů je již citovaný Gaiův text, v jehož druhé větě dokonce nalezneme definici toho, co římstí právníci považovali za veřejnou sféru:

„*Eum qui vectigal populi Romani conductum habet, „publicanum“ appellamus. Nam „publica“ appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur.*“³⁹

(Toho, kdo si pronajal veřejné dávky římského lidu, nazýváme „publicanus“.⁴⁰ Neboť označení „veřejné“ zahrnuje množství případů týkajících se římského národa: obce jsou v tomto ohledu považovány za soukromníky.)

První věta obsahuje prosté konstatování, že sdružení soukromníků, kteří si vydražili výběr veřejných dávek, nebo můžeme slovo *vectigal* přeložit také jako daně nebo poplatky, jsou označovány jako *societates publicanorum*. Tento název je odvozen, jak je dále vysvětleno, od toho, že se jedná o poplatky veřejné, patřící římskému lidu (*populus Romanus*), který reprezentuje římský stát (*res publica*) a plynou do státní pokladny. To, co na tomto fragmentu může vypadat poněkud zvláštně, je konstatování, že obce (*civitates*) jsou chápány jako soukromníci. *Civitates, pagi* i *vici* (obce, vesnice, kmenová území) měly totiž charakter veřejných korporací. Nereprezentovaly však římský stát a z tohoto důvodu měly v tomto případě soukromý charakter.

Také v dalším fragmentu se setkáváme se společností výběrčích daní:

„*Servitutium quoque solemus appellare familias, ut in edicto praetoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi praetor loquitur de familia publicanorum. Sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur huius rei causa paratum, hoc est vectigalis causa. Alia autem parte edicti omnes servi continentur: ut de hominibus coactis et vi bonorum raptorum, item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera aut familiae eius, et interdicto unde vi familiae appellatio omnes servos comprehendit. Sed et filii continentur.*“⁴¹

³⁷ K tomu např. COSTA, E. *Sul crimen vis nel diritto romano*. RAIB. 1917–1918, 2, s. 31 an.

³⁸ Za *vis privata* to byla konfiskace třetiny majetku a zákaz výkonu veřejných funkcí, *vis publica* bylo postihováno vyhnáním. Viz také VOLTERRA, E. *Senatus consulta*. NNDI, Torino, 1969, s. 76–77.

³⁹ Viz pozn. 11.

⁴⁰ K tomu např. CIMMA, M. R. *Ricerche sulle società dei publicani*. Roma, 1981.

(Je u nás zvykem nazývat členy rodiny také otroky, jak to nacházíme v praetorském ediktu v titulu o krádežích, kde praetor hovoří o rodině nájemců daní. Avšak netýká se to všech otroků, ale pouze těch z nich, kteří jsou určeni k zařizování jeho určitých záležitostí, tedy k vybírání daní. V jiné části ediktu jsou sem zahrnuti všichni otroci, jako v té o srocování lidí a loupežích, dále u žaloby na zrušení kupní smlouvy, jestliže je vrácená věc poškozena kupcem nebo členem jeho rodiny, interdikt o násilí zahrnuje pod označení rodina nejen všechny otroky, ale také děti.)

Snad jen krátká vysvětlující poznámka k tomuto textu. Termín *familia* byl používán v různých kontextech. Kromě jeho nejvlastnějšího významu, tedy rodina v pravém smyslu, ať již pokrevní, nebo ta, která byla založena na mocenských vztazích (*agnatio*), se běžně užíval také k označení rodinného majetku, tedy k tomu, co rodině patřilo. Proto se také často v římskoprávních textech běžně setkáváme s dalším významem tohoto slova, a to jako soubor všech otroků, kteří patří určité osobě.⁴²

Ve dvou fragmentech je zmíněno veřejné právo,⁴³ přičemž prvnímu z nich jsme se již věnovali.⁴⁴ Ve druhém Ulpianově textu je vztah jednotlivců k veřejnému právu pojat poněkud jinak:

„*Non capitur, qui ius publicum sequitur.*“⁴⁵

(Není odpovědný, kdo postupuje podle veřejného práva.)

V této celkem jednoduché sentenci je klíčovým slovem *sequor*, které lze kromě uvedeného překladu vyložit mimo jiné také jako „následuje“, „řídí“ či „drží“. Vždy však má stejné vyznění. Ulpianus v žádném případě nepraví, že ten, kdo jedná v rámci veřejného práva, tedy z moci úřadu, není za to odpovědný, ale něco zcela jiného. Na jednání (výroky a rozhodnutí) učiněná z úřední moci se totiž nevztahuje odpovědnost používaná jinak v soukromoprávních vztazích a také zde nelze vždy aplikovat všechny principy, které v této oblasti platí. Tuto větu totiž musíme vykládat v kontextu celého zachovaného textu tohoto severovského právníka, kde se říká, že donucení je nepřijatelné.⁴⁶ Právě na něm však spočívala celá řada pratetorských mimosoudních prostředků, které sloužily k prosazení práva i spravedlnosti zároveň. Připomeňme jen možnost praetora donutit stranu sporu ke spolupráci na ustavení soudního řízení, nebo interdikty jako takové.

V dalším textu je „veřejný“ spojen se slovem *officium* – úřad:

„*Feminae ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotae sunt et ideo nec iudices esse possunt nec magistratum genere nec postulare nec pro alio intervenire nec procuratores existere.*“⁴⁷

⁴¹ D. 50, 16, 195, 3 (*Ulp. 46 ad ed.*).

⁴² Zvláštní význam měla *familia Caesaris* – otroci a propuštěnci patřící císaři a členům jeho rodiny, kteří byli často pověřováni významnými úkoly při správě Římské říše. Základní prací na toto téma je WEAVER, P. R. C. *Familia Caesaris: A Social Study of the Emperor's Freedmen and Slaves*. Cambridge, 1972.

⁴³ K pojetí veřejného práva u klasických římských právníků zejména ARICÓ ANSELMO, G. „*Ius publicum*“ – „*Ius publicum*“ in *Ulpiano, Gaio e Cicerone*. Ann. Sem. Giur. Univ. Palermo, 1983, s. 447–787.

⁴⁴ Viz pozn. 15.

⁴⁵ D. 50, 17, 116, 1 (*Ulp. 11 ad ed.*).

⁴⁶ D. 50, 17, 116pr. (*Ulp. 11 ad ed.*): „*Nihil concensui tam contrarium est, qui ac bonae fidei iudicia sustinet, quam vis atque metus: quem comprobare contra bonos mores est.*“ (Nic se tolik nepřítčí souhlasu jako násilí a donucení; schválit je, by bylo proti dobrým mravům.)

⁴⁷ D. 50, 17, 2 (*Ulp. 1 ad sab.*).

(Ženy jsou vyloučeny ze všech úřadů, ať občanských nebo veřejných, a proto nemohou být ani soudci, ani zastávat magistraturu, ani nemají postulační právo, ani právo být rukojmím, ani nemohou být prokurátory.)

Římské právo ženy z dnešního pohledu diskriminovalo a veřejné právo zcela. K uvedenému výčtu ještě dodejme, že také v náboženské oblasti, protože až na výjimky ženy nemohly zastávat kněžské hodnosti.⁴⁸ Pokud se zde hovoří o civilních úřadech, pak jimi musíme rozumět nejrůznější povinnosti, ale i oprávnění, v rámci soukromého práva. Oním „úřadem“ je patrně míněno zejména poručenství a opatrovnictví. Jestliže byl totiž někdo ustanoven jako *tutor* nebo *curator*, nemohl tuto funkci, až na výjimky, odmítnout i když za císařství v tomto ohledu došlo k určitému uvolnění. V ostatních případech se pak jedná o diskriminaci, dalo by se říci pozitivní, a to proto, že měla ženy (s ohledem na jejich nezkušenost) chránit před tím, aby si v majetkových záležitostech neublížily.⁴⁹

Problematika nepřítomnosti, v různých významech a za různých okolností, byla v římském právu velmi podrobně rozpracována.⁵⁰ Oba následující fragmenty představují termín „veřejný“ v souvislosti se zájmem státu:

„*Absentia eius, qui rei publicae causa abest, neque ei neque alii damnosa esse debet.*“⁵¹

(Nepřítomnost toho, kdo se nedostavil ve státním zájmu, nesmí škodit ani jemu, ani jinému.)

„*Servus rei publicae causa abesse non potest.*“⁵²

(Otrok nemůže být nepřítomen v zájmu státu.)

Oba texty nepředstavují z hlediska výkladu slova „veřejný“ žádný zvláštní problém, a tak snad jen připojme následující poznámky. V prvním případě se jedná o omluvitelnou nepřítomnost, která jednak liberuje stranu sporu a zároveň je také důvodem pro odpuštění propadnutých lhůt, a může tedy být provedeno tzv. navrácení do předchozího stavu (*in integrum restitutione*).⁵³ Druhý text pak jasně říká, že na otroky se toto ustanovení nevztahuje. Ani otrok patřící státu, který je pověřen vyřízením nějaké věci v zájmu státu, ani otrok patřící soukromníkovi, zastávajícímu veřejný úřad, který dostal stejný příkaz, totiž nemůže činit návrhy soudnímu magistrátu.

Tři texty se vztahují k daňovým problémům, přičemž dva z nich již byly rozebrány výše.⁵⁴ Poslední je pak, dalo by se říci, pozoruhodný:

„*„Publica“ vectigalia intellegere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus vel venalium rerum, item salinarum et metallorum et picariarum.*“⁵⁵

⁴⁸ Onu výjimku představovaly především Vestálky a méně významné náboženské povinnosti měla například také manželka pontifika maxima nebo *flamina Dialis*.

⁴⁹ *SC Velleianum* (46 n. l.) zakázalo ženám zaručovat se za cizí závazky. Podrobně VOLTERRA, E. *Senatus consulta*, s. 67–68.

⁵⁰ K tomu podrobněji viz SKŘEJPEK, M. *Absentia non adiuvet* (Ulp. D. 50, 16, 199). In: E. G. Šidlovský – V. Valeš (ed.). *Melior est adquisitio scientiae negatione argenti*. Praha, 2013, s. 275–283.

⁵¹ D. 50, 17, 140 (*Ulp. 56 ad ed.*).

⁵² D. 50, 17, 211 (*Paul. 69 ad ed.*).

⁵³ Viz D. 4, 1 *De in integrum restitutionibus*.

⁵⁴ Viz pozn. 38 a 40.

⁵⁵ D. 50, 16, 17, 1 (*Ulp. 10 ad ed.*). Jeho podrobný rozbor viz SKŘEJPEK, M. *Papinianus, Paulus a Ulpianus – první vulgární právníci?* In: P. Mach – M. Pekarík (ed.). *Súdne reči a veľké súdne procesy podľa justiniánskych Digest a iných prameňov rímskeho práva. Zborník príspevkov z 11. konferencie právnických romanistov SR a ČR. Trnava 15.–16. máj 2009. Trnava, 2010, s. 79–90.*

(Za „veřejné“ musíme považovat ty poplatky, ze kterých císařská pokladna získává zdroje: jako je přístavní daň nebo daň z prodeje, solná daň, daň z dolů a z výroben smoly.)

Obratu *publica vectigalia* je zde použito ve významu veřejných daní, tedy příjmů státu. Existovala totiž také *vectigalia privata*, jako byly například poplatky za umožnění stavby na cizím pozemku (*superficies*). Ona pozoruhodnost spočívá v tom, že se zde jeden z nejznámějších římských právníků dopouští zjevné chyby, nebo snad až příliš velkého zjednodušení. Zařazení příjmů z daně z prodeje (*centesima rerum venalium*) do centrální císařské pokladny (*fiscus*) totiž neodpovídá realitě a od jejího zavedení za císaře Augusta připadal výtěžek z této daně do nově zřízené pokladny zvané *aerarium militare*.

Také další fragment se vztahuje k tomu, co přísluší římskému státu a byl již citován v souvislosti se soukromou sférou:

„*Munus publicum*“ est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque cives remque eorum imperio magistratus extraordinarium pervenit.“⁵⁶

(„Veřejné břemeno“ je povinností soukromníka uložené úředníkem na základě imperia, z něhož připadá mimořádný prospěch od soukromníků jednotlivým občanům nebo všem spoluobčanům.)

Munus jako břemeno, nebo povinnost, se v římském právu používá v různých spoje-
ních. Kromě veřejného práva se objevuje i v právu soukromém, například ve významu svatebního daru (*munus nuptiae*). Ze znění Pomponiova konstatování je zcela zřejmé, o co se jedná, neříká však nic o tom, v čem konkrétně takovéto povinnosti jednotlivců ve prospěch celku spočívaly. Základním principem všech takovýchto břemen ve prospěch římského státu⁵⁷ byl jejich osobní výkon. Jednalo se především o výkon nejrůznějších prací a byla také vázána na vlastnictví určitého pozemku.⁵⁸ V pozdějším vývoji často spočívala v určité finanční povinnosti, jako bylo např. ručení za řádný výběr daní členy městské rady, nebo v placení mimořádných daní, jakou bylo např. *aurum coronarium* požadované při nástupu císaře na trůn.⁵⁹

Podobný charakter má také následující fragment:

„*Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit maioris tumultus faciendi.*“⁶⁰

(Nemá se přenechávat jednotlivcům, co mohou veřejně učinit magistráti, aby nebyla příležitost ke vzniku vzbouření.)

Zjednodušený výklad ve smyslu, že soukromníkům není dovoleno to, co mohou na veřejnosti vyhlásit římsští úředníci, není na místě. Pod „veřejným učiněním“ se zde skrývá něco jiného. Římská magistráti římský stát zastupovali a jednali také jeho jménem. Tedy nikoli vyhlášení něčeho na veřejnosti v pravém slova smyslu, ale jednání v rámci kompetencí jednotlivých úředníků, je zde ono „veřejné“.

⁵⁶ Viz pozn. 12.

⁵⁷ K tomu např. CERAMI, P. „*Contrahere cum fisco*“. An. Sem. Giur. Univ. Palermo, 1973, s. 277–396.

⁵⁸ Jednalo-li se o manuální práce, např. účast na stavbách, označovala se jako *munera sordida*, pokud byla spojena s vlastnictvím pozemku, např. povinnost podílet se na udržování silnice, byla zvána *munera possessionum*.

Poprvé byla pevně upravena r. 30 př. n. l. Augustovým ediktem (FIRA, 1, 315).

⁵⁹ GIANGRECO PESSI, M. V. *Situazione economico-sociale e politica finanziaria sotto i Severi*. Roma, 1988, s. 43.

⁶⁰ D. 50, 17, 176 (Paul. 13 ad plaut.).

Následující texty souvisí s celkem banální otázkou dělení věcí:

„*Bona civitatis abusive „publica“ dicta sunt: sola enim ea publica sunt, quae populi Romani sunt.*“⁶¹

(Majetek obce je v nevládním smyslu zván „veřejný“: neboť jen to je veřejné, co náleží římskému lidu.)

„*Inter „publica“ habemus non sacra nec religiosa nec quae publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona. Sed peculia servorum civitatum procul dubio publica habentur.*“⁶²

(Mezi „veřejné věci“ nezahrnujeme věci posvátné ani zasvěcené ani ty, které jsou určeny k veřejnému užití: ale ty, které jsou součástí majetku obce. Avšak pekulia obecních otroků patří beze všech pochyb mezi veřejné věci.)

Je v zásadě obecně známé základní Gaiovo dělení věcí na *res extra a in commercio*.⁶³ Věci tzv. vyloučené z obchodu se pak dělí na věci mající vztah k náboženství (*res divini iuris*) a ty, které tento charakter nemají (*res humani iuris*). Věci tzv. „lidského práva“ jsou pak ještě dále rozdělovány na *res publicae* a *res omnium communes*. Opakování těchto skutečností je však nezbytné pro vysvětlení pojetí „veřejných věcí“ (*res publicae*) ve sledovaných textech. První text praví, že do veřejného majetku (*bona publica*) spadá pouze to, co patří římskému lidu. Pod toto označení však, jak z textu vyplývá, nespadá jakýkoli „obecní“ majetek, tedy to, k čemu nemají vlastnické právo jednotlivci, ale nějaká veřejno-právní korporace.⁶⁴ Římským lidem nejsou ani výlučně obyvatelé města Říma, ale jsou tím rozuměni římský občané. Jedná se tedy o věci, které patří přímo římskému státu, což dokládá také Ulpianovo konstatování, obsažené ve druhém fragmentu, ohledně pekulií státních otroků. *Bona civitatis* je něco jiného. Jsou to všechny věci, které patří jiným útvarům, než je město Řím, nebo římský stát jako takový, tedy městům, jejichž obyvatelé mají jiný status – *coloniae* a *municipia*. Takovýto majetek by pak měl být označován termínem *res universitatis*.⁶⁵ „Veřejné“ věci jsou zde použity ještě v jednom významu. Jako ty, které sice státu patří, ale mají sloužit k obecnému užívání obyvateli určité obce, jako jsou např. kašny, náměstí apod., ty jsou pak zvány *res in uso publico* a tvoří podмноžinu k *res universitatis*.

S obdobnou problematikou je spojen také následující fragment, který již byl citován v jiné souvislosti:

„*Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exaestuat. Idemque iuris est in lacu, nisi is totus privatus est.*“⁶⁶

(Břeh je veřejný až tam, kam dosahuje nejvyšší příliv. Tentýž právní režim se týká také jezera, ledaže by celé bylo soukromé.)

„Veřejný“ zde má opět poněkud jiný význam a v žádném případě neznamená, že se jedná o část pozemku, která patří státu. Břeh moře nebo jezera je v tomto textu právní-

⁶¹ D. 50, 16, 15 (*Ulp. 10 ad ed.*).

⁶² D. 50, 16, 17pr. (*Ulp. 10 ad ed.*).

⁶³ Gai 2, 1. Gaius zde ale používá poněkud jiné označení – *res in nostro patrimonio* a *res extra nostrum patrimonium*.

⁶⁴ K tomu např. KRELLER, H. Zwei Gaiusstellen zur Geschichte der juristischen Person. In: *Atti Congresso Verona*, 3. Milano, 1953, s. 1–16.

⁶⁵ *Dizionario*, s. 439.

⁶⁶ Viz pozn. 20.

kem Iavolenem označen na veřejný pouze v přeneseném slova smyslu a nikoli v právně technickém. Na břeh má totiž právo v případě nezbytnosti vstoupit každý. Proto je v užívání všech lidí, bez ohledu na jejich příslušnost k nějaké obci nebo státu, má tedy stejný právní režim jako např. vzduch, dešťová voda nebo moře a patří do kategorie *res omnium communes*.

Úplně jiný význam získává slovo veřejný v následujícím fragmentu od Sex. Pomponia: „Hostes“ hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus: ceteri „latrones“ aut „praedones“ sunt.“⁶⁷

(„Nepřátelé“ jsou ti, kteří nám, nebo my jim, veřejně vypověděli válku: ostatní jsou „bandité“ nebo „lupiči“.)

Publice je zde sice doslovně přeloženo jako „veřejně“, avšak znamená to vlastně něco úplně jiného. Pod veřejným vypovězením války totiž musíme rozumět vypovězení války podle závazných pravidel, podle řádu, jak říká římský historik Livius při líčení vlády druhého římského krále Numa Pompilia:

„Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequiculis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur.“⁶⁸

(Neboť Numa ustanovil náboženské obřady konané v míru, přál si sám zavést náboženské obřady, které by platily ve válce, aby války nebyly pouze vedeny, ale také vyhlášeny podle nějakého řádu. Opsal proto od starobylého kmene Aequinculů právo, které nyní mají fetiálové a podle něhož se požaduje zadostiučinění.)

Pokud totiž nebyla válka vyhlášena podle stanovených pravidel a zvyklostí, jednalo se o válku bezbožnou. Toto pravidlo platilo na obou stranách, tedy když byly tímto způsobem zahájeny vojenské operace proti římskému národu,⁶⁹ stejně jako když tak učinil představitel římské moci. Magistrát, který válku takto zahájil, se pak vystavoval velmi těžkým sankcím, především vydání národu, na který zaútočil:⁷⁰

„(Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod (...) sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.“⁷¹

(Tullus) stanovil způsob, podle kterého se vyhlášovaly války. (...) stanovil podle zvyklostí fetiálů, že každá válka, která nebyla vyhlášena a vypovězena byla posuzována jako nespravedlivá a bezbožná.)

Opět jiný význam slova *publicum* je obsažen ve dvou dalších fragmentech,⁷² kde znamená trestní právo:

„Haec stipulatio „noxis solutum praestari“ non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam exercitationem et coercionem capitalem habent.“⁷³

⁶⁷ D. 50, 16, 118 (*Pomp. 2 ad quint. muc.*).

⁶⁸ Liv. 1, 32, 5.

⁶⁹ K tomu např. ZIEGLER, K. H. Pirata communis hostis omnium. In: *De iustitia et iure, Festgabe für Lübtow*. Berlin–München, 1980, s. 93–103.

⁷⁰ Způsob řádného vyhlášení války viz SKŘEJPEK, M. *IUS et RELIGIO. Právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, s. 78–79.

⁷¹ Cic. de rep 2, 17, 31.

⁷² Jeden z nich již byl komentován, viz pozn. 22.

⁷³ D. 50, 16, 200 (*Iul. 2 dig.*).

(Takováto stipulace „vydáním bude učiněno za dost“ se nevztahuje na ty činy, které jsou stíhány veřejně a podléhají hrdelnímu trestu.)

Nejedná se přitom o nějakou zvláštnost nebo výjimku, ale zcela běžný způsob označení nejen trestního práva, ale stejně tak i trestního procesu. Setkáváme se s tím nejen na mnoha místech Digest,⁷⁴ ale stejně tak i v justiniánských *Institutiones*.⁷⁵ Důvodem bylo, že počátky trestního procesu jsou spojeny s projednáváním trestních kauz na centurijním lidovém shromáždění, které k tomu bylo příslušné v případě uplatnění práva provokace římským občanem.

A opět zase jiný přenesený význam nalezneme v dalším Pomponiově fragmentu:

„*Decuriones*“ *quidam dictos aiunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur consilii publici gratia conscribi solita sit.*⁷⁶

(Někteří říkají, že „dekurioni“ se tak nazývají proto, že když byly zpočátku zakládány kolonie, byla desetina z těch, kteří byli usazeni, obvykle určena, aby tvořili veřejnou radu.)

Při zakládání nových měst bylo kopírováno uspořádání místních orgánů, tak jak se vytvořilo v samotném Římě.⁷⁷ Kromě magistrátů, zde existovala také lidová shromáždění a byla rovněž vytvořena obdoba římského senátu a právě ona „veřejná rada“ byla místním senátem.

K ústavnímu pořádku starověkého Říma se váže také další text. Tentokrát se však „veřejný“ vztahuje k jinému státnímu orgánu:

„*Refertur ad universos, quod publice fit per maiorem partem.*“⁷⁸

(Co bylo veřejně usneseno většinou, vztahuje se na všechny.)

Quod publice fit je zde použito ve významu „veřejně usneseno“, nebo také „vyhlášeno“. Jinak a jednoduše řečeno „odhlasováno“. Interpretace je tedy vlastně velmi jednoduchá a jednoznačná. To, co bylo schváleno lidovým shromážděním ve formě zákona, nebo plebiscita, je závazné pro všechny římské občany bez výjimky.

V posledním z textů se konečně setkáváme s veřejností v pravém slova smyslu:

„*Solutum*“ *non intellegimus eum, qui, licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.*⁷⁹

(Za „osvobozené“ nepovažuje ty, kterým je dovoleno sejmout pouta, ale přesto jsou drženi, za osvobozené nemůžeme považovat také ty, kteří jsou na veřejnosti hlídáni bez pout.)

Tento fragment pochází z Gaiova komentáře k té části soudní vyhlášky městského praetora, která se nazývá *O těch, kteří nemají být stíháni ani odváděni*. To nám také dává vodítko k jeho interpretaci. Uvedený text nezachycuje, jak by se snad mohlo zdát, ustanovení trestního práva. Jurisdikce praetorů sice nebyla výhradně civilní, někteří z nich byli koncem republiky pověřováni předsednictvím trestních porot, ale *praetor urbanus* organizoval pouze soukromé spory a stejné problematiky se také výlučně týkala jeho

⁷⁴ Např. D. 40, 15, 1, 4 (*Marci. lib. sing. de delat.*).

⁷⁵ Inst. 4, 18pr. – 2.

⁷⁶ D. 50, 16, 239, 5 (*Pomp. lib. sing. ench.*).

⁷⁷ CERAMI, P. – CORBINO, A. – METRO, A. – PURPURA, G. *Ordinamento costituzionale e produzione del diritto in Roma antica*. Napoli, 2006, s. 73.

⁷⁸ D. 50, 17, 160, 1 (*Ulp. 76 ad ed.*).

⁷⁹ D. 50, 16, 48 (*Gai ad ed. praet. urb.*).

soudní edikta. Jedná se o problematiku osobní exekuce,⁸⁰ kdy insolventní dlužník mohl být držen u svého věřitele v poutech⁸¹ a k jeho prodeji do otroctví mohlo dojít teprve poté, co byl třikrát předveden na tržiště⁸² (a to je ono veřejné místo uvedené v textu). To, že mu byla při této příležitosti sejmuta pouta, pak ještě neznamenal, že by byl osvo-bozen, ve smyslu od svého závazku.

ZÁVĚR

Texty sedmi římských klasických právníků, které byly použity, nebyly samozřejmě rozebrány do všech detailů, ale pouze v souvislostech se zkoumanou otázkou. Na jejich základě můžeme nakonec konstatovat následující. Zatímco „soukromý“ má ve zkoumaných textech v zásadě, až na případy spojené s trestním právem, jednotný význam u „veřejného“ tomu tak ani zdaleka není a zaznamenáváme zde celou řadu možných variant. „Veřejný“ vždy nemusí nutně znamenat, že se jedná o veřejné právo, ale také o právo trestní, nebo je to něco, co souvisí se státem, i když takovýchto případů je ve zkoumaných dvou titulech Digest celá řada (příslušející státu, státní úřad, státní zájem, daně, břemeno ukládané ve prospěch státu, jednat jménem státu). Kromě toho se jedná také o různé druhy věcí – státní, jejichž vlastníkem je stát; obecní, které patří městu, nebo i ty, které mohou užívat úplně všichni. Slovo „veřejné“ pak také znamená, že něco bylo učiněno podle pravidel, tedy v souladu s právem (tak je tomu u vyhlášení války), nebo je označením pro městskou radu i lidové shromáždění. Vždy tedy záleží na kontextu, v jakém je tento termín použit. Nejedná se jistě ani o tak překvapivé zjištění, jako spíše o potvrzení skutečnosti, že se právní jazyk od jazyka obecného odlišuje nejen dnes, ale bylo tomu vlastně vždy.

⁸⁰ Viz BEHREND, O. *Der Zwölfaffenprozess. Zur Geschichte des römischen Obligationenrechts*. Göttingen, 1974.

⁸¹ Viz pozn. 27.

⁸² *Lex XII tab.* (Gel. NA 20, 1, 46–47): „*Erat autem ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertius autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.*“ (Bylo však právem dovoleno, aby se v té době dohodli, pokud se nedohodli, byli drženi v poutech 60 dnů. Během této doby byli po tři po sobě následující tržní dny předváděni před praetora na shromáždění lidu a bylo vyhlašováno, k jaké částce byli odsouzeni. Při třetím tržním dnu byli trestáni na hrdle, nebo prodáváni za Tiberu do ciziny:).

“Publica” ad populum romanum respicit
(How the Roman Jurists Understood the Word “Public”)

Michal Skřejpek

Abstract: The words “public” and “private”, appear in Roman law in different contexts. The last two titles of Digest contain definitions and rules of law in general. Based on the analysis of fragments from the works of seven Roman classical jurists, where these surveyed terms are used, it is shown how they were understood during the heyday of Roman law. The word “private” (*privatum/privatus*) has in the analyzed texts essentially the same meaning. The term “public” (*publicum/publicus*) then offers a variety of different options. Sometimes it is public law, but also criminal law, or it is state-related (belonging to the state, state authority, state interest, taxes, a charge in favour of the state, to act on behalf of the state). In addition, it also has different meanings – the things owned by the state; things owned by the community; things which belong to the city; things that everyone can enjoy. The word “public” then also means that something has been done according to the rules, therefore, in accordance with the law (e.g. a declaration of war) or bears the name of the City Council and People’s Assembly. Thus it always depends on the context in which the term is used.

Key words: Roman law, Digest, public, private, Roman legal science